

Társadalomtudományi kutatás a szocialista öntudat szolgálatában

A marxi—lenini közgazdaság-, jog- és történelemtudomány jeles művelői foglalkoztak a SCİNTEIA 8853., 8855. és 8859. számában azokkal az útmutatásokkal, melyeket Nicolae Ceaușescu elvtárs, a Román Kommunista Párt főtitkára július 9-i expozéjában az ideológia, a politika és a kulturális-nevelő tevékenység terén dolgozó pártaktív munkatanácskozásán előterjesztett.

N. N. Constantinescu szerint a szocializmus építésében elkötelezett marxista tudományos dolgozónak három alapvető és égető kérdésre kell válaszolnia: mit kutatunk, hogyan kutatunk és kinek az érdekében folytatunk tudományos kutatótevékenységet. A román szocialista nemzetgazdaság gyors és lendületes fejlődése, a termelőerők strukturális növekedése nap mint nap sok olyan konkrét közgazdasági és gazdaságpolitikai problémát vet fel, amelyet nem lehet sem a szűk szakmai empirizmus, sem pedig az elvont, élettelen spekulációk holtvágányára terelni. Világos és hatékony választ kell adnunk a fejlődés során felmerült s állandóan növekvő problémákra. Csak az *élő valóságból* kiinduló tudományos kutatás képes az elért elméleti eredmények tényleges társadalmi hasznosítására, a konkrét gazdasági gyakorlati való termékeny összekapcsolására.

Az egész termelést és nemzetgazdasági tevékenységet magasabb szintre emelő hatékony közgazdaságtudomány elképzelhetetlen a tudományos kutatás állandó tökéletesítése és korszerűsítése nélkül. Ennek lényege a termelés, a tudományos kutatás és a közgazdaságtudományi oktatás szerves egységbe fonása — írja Constantinescu. E hármas egység megvalósításának szükségességét, rendkívüli fontosságát már többször kifejtette Nicolae Ceaușescu elvtárs; nem véletlen, hogy a Felsőoktatási Tanács legutóbbi ülésén újra kitért erre a kérdésre. Az alapkutatás témái mellett (a gazdasági növekedés; az értéktörvény érvényesülése a szocializmus feltételei között; a technológiai és műszaki együttműködés; a világgazdaság mai uralkodó és távlati tendenciái) nem szabad megfeledkeznünk (vagy másodrendű fontosságot tulajdonítanunk) a vállalatvezetésnek, a munka termelékenységének, a rendelkezésre álló anyagi és munkaerőforrások ésszerű felhasználásának feladatairól, egyszóval a szocialista építés napirenden levő gondjairól. Ezt annál is inkább hangsúlyoznunk kell, mert olyan negatív jelenségek is észlelhetők, amelyek a konkrét gazdasági feladattól való elszakadásban jelentkeznek.

Egyesek szerint a vállalatvezetés műszaki-szervezési kérdéseit érintő témák, s általában a speciális, alkalmazott gazdaságtudományi diszciplínák *ideológia-mentesek*, nincs történelmi jellegük és osztálytartalmuk, s az adott gazdasági-társadalmi alakulat jellegétől függetlenül érvényesíthetők. Ez a szemlélet a tudományos és kritikai álláspont gyengüléséhez vezethet a polgári retrográd, apologetikus irányzatok behatolásával szemben. Ugyanilyen kritikátlan szemlélet húzódik meg az egyes gazdasági folyamatok és jelenségek csupán mennyiségi jellegű, szűk empirikus vizsgálatában, figyelmen kívül hagyva azt az alapvető tényt, hogy a marxista közgazdaságtudomány központi alakja a dolgozó ember, s így a gazdasági jelenségekben is a lényeg a *minőséget* meghatározó társadalmi elem. Ez alapvető tényező ideológiai-politikai feltárására kell elsősorban figyelmünket összpontosítanunk.

Az oktatás—kutatás—termelés hármas egységének megvalósításában nagy jelentőséget kaphatnak a termelési gyakorlattal konkrét szervezeti formákban összekötött gazdaságtudományi katedrák. Az egyetemek, közgazdaságtudományi kutató-

intézetek keretében működő tudományos személyzet bevonása a különböző gazdasági intézetek, ipari központok és kombinátok kollektív vezetőségi szerveibe sok értékes lehetőséget biztosítana mind a kutatás, mind pedig a gazdasági vezetés terén jelentkező igények hatékonyabb kielégítésére.

*

Milyen időszerű feladatok hárulnak pártunk júliusi dokumentuma szellemében a *szocialista jogtudományra* a szocialista jogtudat formálása és fejlesztése terén? — veti fel a kérdést Dumitru I. Mazilu.

A hazánkban végbement általános politikai-gazdasági forradalmi átalakulással párhuzamosan, a szocialista termelési viszonyok történelmi győzelmét szentesítő és kifejező új jogrend jött létre. A szocialista jogviszonyok kialakulásának folyamatában nem szabad figyelmen kívül hagynunk a társadalmi lét meghatározta társadalmi tudatot, dialektikus kölcsönhatásukat. Ezzel a jogi magatartás új dimenziókat kapott, hiszen éppen a jog materialista determináltságának értelmezése nyitotta meg az utat nemcsak *formatív*, tehát alakító, hanem a jogtudomány szélesebb, korrekzív értelemben vett társadalmi-nevelő funkciójának megvalósítása felé. Vajon mindent megtett-e a jogtudomány a benne foglalt *nevelési értékeknek*, a leghaladóbb társadalmi osztály, a munkásosztály képviselte értékeknek maradéktalan érvényre jutásáért?

Senki sem mondhatja, hogy a társadalmunk perifériáján megnyilvánuló negatív, antiszociális magatartás oka egyedül a jogtudományban, a joggyakorlatban rejlő nevelési értékek és funkciók hiányos alkalmazásában keresendő. Az antiszociális magatartásoknak mély és összetett okaik vannak, ezeket szimplifikálni vagy csak egyetlen oksági tényezőre visszavezetni tudománytalan és káros lenne. Tény azonban, hogy az említett okok közé kell sorolnunk egy alapvető mulasztást, mely a jogtudomány egyes ágainak előadásmódjából, bizonyos jogi diszciplínák ideológiai és nevelő funkciójának elégtelen megvilágításából származik. Jelentkezik még az a nézet, hogy a jog ideológiai, társadalmi-politikai viszonylatával nem minden jogtudósnak — szűkebb értelemben „jogszakértőnek” —, hanem csupán a jogelmélet, államelmélet és a politikai doktrínák előadójának kell foglalkoznia. Így aztán egyes jogtudományi ágakat (polgárjog, büntetőjog, perrendtartás) mesterségesen elhatárolnak az általános ideológiai vonatkozású diszciplínáktól.

Ez a szemlélet, sajnos, nemcsak a jogtudományi kutatások tematikájában, hanem a jogászok képzésében is megnyilvánult. Az élet bebizonyította, hogy a jog ismerete, a jogtudat nem csupán egyesek monopóliuma, akik hivatásuknál fogva a törvények ismerői. A törvényeket a szocialista társadalom minden polgárának ismernie kell. Az iskolákban folyó nevelési folyamatban nagy szükség lenne az alapvető jogi ismeretek, az állampolgári jogok és köteleességek ismertetésére. Ugyanígy a felsőoktatás szintjén megalapozottabbá kell tenni a jogász, a holnap ügyésze, bírása számára azt, hogy közvetlenül is megismerje az igazságügyi szervek joggyakorlatában a társadalmi élet és az azt szabályozó jogi normák kölcsönös viszonyát.

Csak az egyetemi tanulmányok során szerzett igazságügyi gyakorlat biztosíthatja, hogy jogászaink ismerni fogják nemcsak a törvény betűjét, hanem annak szellemét is.

*

Hogyan járulhat hozzá történezeink széles frontja cselekvőbb és hatékonyabb módon a dolgozó tömegek szocialista öntudatának formálásához? — fogalmazza meg a fő kérdést Emil Conurachi akadémikus.

Nicolae Ceaușescu elvtárs világosan rámutatott a „tanulj, hogy taníthass” egyetemes igazságra. A történettudomány kutatóinak mélyreható és alkotó szellemben szüntelenül tanulmányozniuk kell a Román Kommunista Párt ideológiáját, marx-lenini politikáját, a szocializmus építésének időszerű és konkrét feladatait. Az idősebb történész-nemzedék csakis a munkásosztály élenjáró és forradalmi pártjának dialektikus materialista filozófiájára alapozhatja az ifjabb történész-nemzedék képzetét. De nemcsak az egyetem szintjén, hanem az egész nép s elsősorban az ifjúság szocialista öntudatának formálásában elsőrendű fontosságú a történelemoktatás *nevelő funkciójának* érvényre juttatása. A történelmet nem lehet és nem szabad csupán az események és egyes személyiségek egyszerű felsorolására korlátozni. Történelemtanításunknak tükröznie kell népünk évszázadokon át vívott harcát az ide-

gen elnyomás és kizsákmányolás ellen, a nemzeti függetlenségért és társadalmi haladásért kifejtett hősi erőfeszítéseit. Csakis így taníthatjuk meg az ifjúságot Románia népe nagyszerű történelmi vívmányainak megbecsülésére a szocialista hazafiság szellemében. A történelmi múlttal való állandó összehasonlítás szilárd alapot nyújthat annak megértésére, hogy mindaz, ami ma Romániában megvalósul — a forradalmi hagyományokkal szerves összefüggésben — csakis a Román Kommunista Párt hősi és áldozatteljes harca eredményeképpen jöhetett létre.

V. I.

AZ „EGYÜTTÉLŐ NEMZETISÉG“ FOGALMÁRÓL

(*Lupta de clasă*, 1971. 7.)

Naționalitățile conlocuitoare în istoria și viața social-politică a României socialiste című cikkében Ecaterina Bondor-Deliman az „együttélő nemzetiség“ fogalmának néhány elméleti és gyakorlati vonatkozásával foglalkozik. Hiányérzettel állapítja meg, hogy korunk filozófiai és társadalmi-politikai gondolkodásában az említett témát, de még az ezzel szorosan összefüggő nemzet-fogalmat sem vizsgálták kellő figyelemmel. Egyes nyugati tudósok pedig, mint például az amerikai A. M. Rose és C. B. Rose, egyszerűen nemzeti kisebbségről, illetve faji, nemzetiségi, nyelvi és vallási szempontok alapján elkülöníthető „kisebbségi csoportokról“ beszélnek, szembeállítva őket az úgynevezett „többségi csoportokkal“, s ezzel minimalizálják a nemzeti—nemzetiségi kapcsolatok fontosságát.

Ezzel a problémát lebecsülő nézettel szemben fejti ki a cikk szerzője azt a véleményét, hogy napjainkban elengedhetetlenül szükséges az együttélő nemzetiségre, illetve nemzetiségekre vonatkozó általános elmélet kidolgozása, mely elmélet aztán a jelenség egyedi, konkrét megjelenési formáira vonatkoztatva továbbfejleszhető. Ehhez azonban — még a kezdeti szinten — meg kell állapítani azokat a jellemvonásokat, tulajdonságokat, melyek egy együttélő nemzetiség tagjaira érvényesek, illetve az együttélő nemzetiségek közötti különbségek alapját képezik.

A fogalom mindenekelőtt hosszas, közös munkával létrehozott anyagi és szellemi javakban konkretizálódott együttélést jelent — írja Ecaterina Bondor-Deliman —, s ennek a folyamatnak szükségesszerűen történelmi kezdetei is vannak. Hazánk területére például — a történeti források tanúsága szerint — a XI. századtól kezdődően székelyeket, a XII.-től kezdődően pedig szászokat telepítettek be a magyar királyok. Ezek a

„nemzeti jellegű kisközösségek“ békében dolgoztak, együtt harcoltak a román néppel a külső és belső ellenség ellen, megtanulták tisztelni és értékelni egymást, s ma együtt alkotják „a szocialista Románia nagy családját“.

A szerző nem ért egyet azokkal a nézetekkel sem, amelyek az együttélő nemzetiséget „átmeneti történelmi kategóriaként“ tárgyalják: az effajta magyarázatok a fogalmat nagyon egyoldalúan, csupán az asszimiláció jelensége felől közelítik meg, s elhanyagolnak sok más, hasonló súllyal figyelembe veendő szempontot.

Az együttélő nemzetiség lakta terület szintén fontos eleme az együttélésnek; történelmileg meghatározott szerepe van, döntő tényezője az ország gazdasági életébe való szerves beépülésnek. S ebben az esetben nem az a fontos, hogy az illető ország népének ezek a sajátos csoportjai az adott területen kompakt vagy kevésbé kompakt tömegekben élnek, hanem az, hogy milyen mértékben veszik ki részüket a környezet humanizálásáért folytatott munkából. Az iparosítás, a termelés gépesítése pedig — állapítja meg a cikk szerzője — semmiképpen sem az elkülönülés, „hanem éppen ellenkezőleg, az illető állami formációba történő minél szervezettebb integrálódás irányában“ fejleszti a nemzetiséget.

Nagyon sokat tárgyalt része a nemzetiségi kérdésnek a probléma nyelvi vetülete, s nem ok nélkül, hiszen már a haladó gondolkodású George Baritiu is „életet adó léleknek“, „a nemzet tulajdonának“ nevezi az anyanyelvet, mely a tárgyalt esetben a közlés társadalmi funkcióinak csak egy részét tölti be. A gazdasági-társadalmi fejlődés szükségszerű sajátos velejárója a kétnyelvűség: ez az egyetlen lehetséges módja a különböző nemzetiségek közötti kommunikációnak.

Nem az a fontos, állítja egyes külföldi szerzőktől eltérően Ecaterina Bondor-De-liman, hogy mereven elhatároljuk és meghatározzuk az anyanyelv és a többség beszélte nyelv használatának szféráit — ez a probléma tudományos szintű vizsgálatát sem segítené —, hanem az, hogy az együttélő nemzetiségek életében mindkét nyelv jelen legyen.

A hosszas gazdasági-társadalmi együttélésből következően nemcsak a folklórtermékek mutatnak fel közös jegyeket (például közös témák, motívumok), de az illető nemzetiség egyéb szellemi termékei is a nemzetiségi lét sajátosságait fejezik ki, s ily módon szervesen gazdagítják az egész ország szellemi kincsestárát. A szocializmus uralomra jutása után létrejött feltételek kellő biztosítékai a

nemzetiségek kultúrája további fejlődésének.

Ily módon „egyik vagy másik együttélő nemzetiség egyénisége fokozatosan formálódik, kristályosodik ki... , ugyanakkor állandó fejlődési folyamatban van. Az együttélő nemzetiségnek ez az egyénisége nemcsak a többi, mellette élő nemzetiségtől különbözteti meg, hanem a vele azonos nyelvet beszélő nemzethez képest is egy bizonyos sajátosságot kölcsönöz neki” — foglalja össze megfigyeléseit a cikk szerzője, s kifejti, hogy a nemzetiségi kérdést csak a marxizmus-leninizmus elvei alapján, az együttélő nemzetiségek, azok sajátosságai teljes jogú elismerésének az útján lehet megoldani, úgy, ahogyan az hazánkban történik.

A NEMZETEK KÖZÜTTI VISZONYOK FEJLŐDÉSE A SZOVJETUNIÓBAN

(Voproszi filozofii, 1971. 6.)

A nemzetek közeledése és egyesülése a Szovjetunióban ma a nemzeti kérdéssel kapcsolatos, egyik legtöbbet vitatott probléma. A tanulmány szerzője, a jakutszki A. J. Morgyinov vitába száll azokkal, akik a közeledéssel szembeállítják az egyesülést*: e szerzők szerint a szocializmusban, még a kommunizmusra átérés időszakában is, csak a nemzetek közeledéséről lehet szó; egyesülésük csak a távoli jövőben, a kiteljesedett kommunizmus idején kezdődhet meg.

A nemzetek egyesülési folyamatának elismerése nem követeli meg a nemzeti különbségek tagadását, s ez az egyesülés a szocializmusban nem jelenti egyes nemzetek eltűnését, ezért nem lehet a nemzeti nihilizmussal asszociálni, nem kell „elnemzetietlenítéstől” félni. A nemzetek közeledésének és egyesülésének lenini elmélete semmiképpen nem azonosítható a nemzetek asszimilációjáról szóló nézetekkel. Ugyanígy elméleti tévedés a nemzetek egyesülését csupán demográfiai folyamatként felfogni, amint azt egyes szakértők teszik; a köztudat a nemzetek egyesülését a különböző nem-

zetekhez tartozók közötti házasságkötésekre, vérérokonsági kapcsolatokra redukálja.

A nemzetek egyesülése csak a szocializmusban és a kommunizmusban lehetséges, és semmi köze a kapitalizmusra jellemző, erőszakos úton végbemenő asszimilációhoz, amelynek során a gazdasági és politikai elnyomás hatására a gyengébb, kisebb létszámú nemzetek vagy nemzetiségek elvesztik nyelvüket, kultúrájukat, nemzeti sajátosságukat, s végül letűnnek a történelem színpadáról. A nemzeteknek a szocializmusban megkezdődő és a kommunizmusban betetőződő egyesülése az összes szocialista jellegű nemzetek és nemzetiségi csoportok gazdasági és kulturális virágzása alapján jön létre, a népek egyenlősége és barátságja jegyében. A nemzetek közeledése és egyesülése nem két, különböző irányú folyamat, hanem a nemzetek s a nemzetek közötti viszonyok fejlődése egységes folyamatának két oldala. Ezért nem szabad sem elszakítani egymástól és szembeállítani, mások pedig azonosítani őket.

E két oldal tartalmát, lényegét akkor értjük meg — írja Morgyinov —, ha abból indulunk ki, hogy a Szovjetunióban élő népek életében egyes tényezők és jelenségek minden ember számára közösek nemzetiségi hovatartozásuktól függetlenül, mások pedig csak egy adott népre jellemzőek, annak nemzetiségi sajátosságait tükrözik. A nemzetek egyesülésé-

* A szerző használta „szlijanyije” szó több lehetséges magyar nyelvű változatából a „szerkesztőség szerint nem a szokásos „egybeolvadás”, hanem az „egyesülés” a legmegfelelőbb magyar fordítás az adott témával kapcsolatban.

nek vagy teljes egységének fogalma a közös jelenségeket fejezi ki, a közeledés pedig minden nemzet megmaradt sajátosságainak egymásmellettiségére utal.

Az egyesülés vagy teljes egység folyamata a társadalmi élet döntő területein: a politikában, a társadalmi-gazdasági életben s az ideológiában jön létre. A nyelv, a nemzeti kultúra különböző formái, az életmód, a hagyományok, szokások, a nemzeti jelleg szféráit illetőleg csak a nemzetek közeledéséről lehet szó.

A *politikai közösség vagy egység* a Nagy Októberi Szocialista Forradalom nyomán megalakult egységes soknemzetiségű államban valósul meg, amely feltételezi minden nép nemzeti államiságát, s kettős értelemben felel meg a szocialista demokratizmusnak: az anyanyelv használata az állami intézményekben, a bíróságokon, az iskolákban közel viszi e szerveket a nemzetiségi tömegekhez, és ugyanakkor megkönnyíti részvételüket az állami ügyek intézésében. A *gazdasági közösség vagy egység* abban nyilvánul meg, hogy az ország teljes gazdasága minden szovjet nép önszépí tulajdona, az anyagi javak termelésében az összes itt élő nemzetek részt vesznek, és e javakból mindnyájan részesülnek. *Ideológiai téren* a nemzetek egyesülése vagy egysége a marxizmus-leninizmusban, a proletár internacionalizmusban jut kifejezésre, mely az egész szovjet nép közös ideológiája. Egyik szovjet nemzetnek sincs külön, saját ideológiája, tehát nem beszélhetünk „közeledésről” az ideológia területén.

A szocialista típusú nemzetek teljes egysége, közössége, egyesülése a társadalmi élet, a nemzetek közötti viszonyok döntő területein — a politika, a gazdaság, az ideológia terén — semmiképpen sem jelenti azt, hogy a nemzetek közeledése másodrangú folyamat lenne. A közeledés szférája rendkívül sokrétű, s problematikájának egyik kulcskérdése a nemzeti nyelvek fejlődése és szerepe.

Az anyanyelv minden nép számára nélkülözhetetlen eszköz az anyagi és szellemi erők fejlesztésében, a nevelésben.

Egy nép sem képes kultúráját más nyelven, mint anyanyelvén létrehozni és fejleszteni. Eppen ezért Lenin útmutatása alapján a kommunista párt határozatokkal biztosította az anyanyelvi iskolák, sajtó, bíróságok, adminisztratív szervek megteremtését és fejlesztését. Lenin 1922-es keltetésű, *A nemzetiségek vagy az „automatizálás” kérdésével kapcsolatban* című leveleiben figyelmeztette a pártvezetőséget: „... a legszigorúbb szabályokat kell bevezetni a nemzeti nyelv használatát illetően a szövetségünkhöz tartozó nemzeti köztársaságokban, és rendkívül gondosan ellenőrizni kell ezeket a szabályokat.” Leninnek ez a követelése ma is érvényes, szervesen következik az internacionalizmus szelleméből, minden nemzet és nyelv egyenlősége elvéből. Az anyanyelv ismerete és sokoldalú fejlesztése döntő feltétele annak, hogy egy adott nép képviselői sikeresen elsajátítsák bármely más nyelvet. Az anyanyelvi oktatás Lenin útmutatása alapján a szovjet iskola szilárd elvévé vált.

A soknemzetiségű szovjet államban különleges fontossága van az orosz nyelvnek, mely a különböző népek fő érintkezési eszköze, ezért ismerete minden szovjet ember fejlődésének fontos feltétele. Az orosz nyelv ma már mindegyik, Szovjetunióban élő nép második anyanyelve. Tömeges tanulása és ismerete azonban nem jelent „nyelvi asszimilációt”, mert az orosz nyelv nemcsak hogy nem szorítja ki a népek életéből anyanyelvüket, hanem ellenkezőleg, hozzájárul e nyelvek gazdagodásához, fejlődéséhez. Az orosz nyelv is gazdagodik más nemzeti nyelvek szavaival, kifejezéseivel. Bizonyos fokon a nyelvek közeledése megnyilvánul funkcióik kiegyenlítésében, stílusuk, szóösszetételeik, nyelvtani szerkezetük tökéletesedésében is, különösen az írásbeliséghez nemrég jutott népek esetében.

A nyelv, a nemzeti kultúra formái, az életmód, a hagyományok, a nemzeti jelleg viszonylatában tehát — összegezi a tanulmányíró — a nemzetek közeledéséről, nem pedig egyesüléséről van szó.

KÖZÉPKORI KOTTÁK ÉS NYELVEMLÉKEK EGY ÓSNYOMTATVÁNYBAN

(Magyar Nemzet, 1971. 156., 162.)

Ruffy Péter, az erdélyi származású jeles publicista, két egymást kiegészítő, terjedelmes cikkben a magyar művészet és művelődéstörténet szempontjából felbecsülhetetlen értékű felfedezésről szá-

mol be: az év elején az Országos Széchényi Könyvtárban egy ósnyomtatvány restaurálása során megtalált középkori kottákról és kéziratokról.

Ismeretes, hogy a magyar nyelv legré-

gibb összefüggő nyelvemlékét, az 1200 körül leírt *Halotti Beszéd és Könyörgést*, a magyar próza ősemlekként 1770-ben fedezte fel Pozsonyban Pray György egy latin nyelvű miscskönyvben. Az 1280—1310 körül keletkezett 37 soros *Omagyar Mária-siralom*, a magyar líra ősemleke még később, csak 1922-ben fedeztetett föl a belgiami Leuven-Löwen könyvtárában. A most felfedezett kéziratos kották és szövegek közel 500 évig rejtőztek egy ősnymtatvány kötéstáblájában.

Az 1469-ben megjelent ősnymtatvány eddigi életútjáról egyelőre nem sokat tudunk. Valószínűleg 1480 táján kötötték be Bárfán, s ekkor kerültek kötéstáblájába „kibélelésként“ a kéziratok. A súlyos (3 kilós), finoman díszített, rézműves csatos és láncos kötetet valaki nemrég adta el a pécsi antikváriumnak, onnan vásárolta meg az Országos Széchényi Könyvtár, s az ez év eleji javítása során a felfejtett kötéstábla alatt bukkant rá Cz. Kozocsa Ildikó a négy teljes és a két keresztben félbevágott kéziratos kódexlapra. (Kötéstábla alól került elő más-különbön a Széchényi Könyvtár legrégibb kódextörédeke is, a VIII. századbéli — tehát több mint ezeréves — latin nyelvű kézirat. Korukról — átvilágításuk során — a vízjegyek is árulkodtak.) A fölfedezés kisebb mértékben nyelvi-irodalmi, mindenekelőtt azonban zenei vonatkozású.

Sokáig bele kellett törődni abba, hogy a magyar középkorról jobbra csak „zene nélküli zenetörténet“ írható, hiszen nemcsak hogy Mátyás énekkarának kottatárából nem szólaltathattak meg egy sornyi dallamot sem, de 1500 előtti korabeli többszólamú példát sehonnan sem. Csak visszakövetkeztetni lehetett — a népzene kutatás jóvoltából —, hogy a mai népi dallamvilágból mennyi a honfoglalás kori és mennyi a középkori eredetű. A nép zenei emlékezetére voltunk utalva. S mindez az egyszólamúság keretein belül, hiszen — mint mondani szokták — a magyar „egyszólamú nép“, amire példa egész népzeneje. Először a 40-es évek elején Kassán fölfedezett, az 1480 körüli évekből származó *Kassai Törédekek* bizonyították, hogy a középkor végén már élt a zenei többszólamúság. Most ennél 50 esztendővel régebbi emlékek kerültek elő, egyszerre 20 motetta (többszólamú, nem szorosan a liturgikus cselekményekhez kapcsolódó egyházi kórusmű).

E zenetörténeti jelentőségű fölfedezést a Magyar Tudományos Akadémia könyvtörténeti és bibliográfiai munkabizottságának és népzene kutatói csoportjának együttes ülésén Rajeczky Benjámín, a középkori zene jeles tudosa mutatta be. Mint mondotta: „Gyenge logikával úgy gondoltuk, hogy volt virágzó középkori építészetünk, festészetünk, szobrászatunk és ötvösségünk, csak éppen zeneéletünk hiányzott.“ Most viszont beigazolódtott a többszólamúság létezése és virágzása a középkori Magyarországon. E motetták az eddig ismert legrégibb középkori magyar többszólamú zenei emlékek — a XV. század elejéről, vagyis még a Zsigmond király uralkodása alatti időkből. Az említett ülésen máskülönbön meg is szólt a középkor — a Musica Antiqua zenei együttes mutatott be néhány szelíd szépségű motettát.

A fölfedezés másik, terjedelmében ugyan szerényebb, de tudományos szempontból nem kevésbé nagy jelentőségű eredménye az egyik kottalap felső szélére följegyzett magyar, lengyel, cseh és német nyelvemlék — *egy húsvéti népdének*. A szövegelemzésből és -összevetésből — például Krisztus szokásos magyar rövidítéséből — bizonyossággal föltételezhető, hogy a följegyző magyar anyanyelvű volt. E négy soros magyar nyelvű húsvéti ének az *Omagyar Mária-siralom* után a második legrégibb magyar lírai emlék. Bárcki Géza úgy véli, hogy szövege nyelvtörténetileg még régebbi évszázadra, a XIV. századra utal, föltehetőleg már 1300 és 1400 közt is élt, létezett — a nyelvemlék egy korábbi ének későbbi rögzítése. A nyelvemlék újabb bizonyossága annak, hogy a magyar nyelvű költészet élő gyakorlat volt ebben a korszakban, s nem csupán „intellektuális“ körökben, hanem a nép ajkán is, sőt elsősorban ott, mind fokozottabban merészkedvén bele a latin nyelvűségbe, mind gyakrabban zendítvén bele tulajdon anyanyelvén a latin nyelvűség egyházi énekeibe.

Rövidesen sorra kerül az anyag tudományos feldolgozása és közzététele is. A fölfedezést textológiai, szövegkritikai és verstani szempontból Mezey László paleográfus és Rajeczky Benjámín fogja elemezni az akadémiai *Magyar Könyvszemle*ben, zenei vonatkozásairól Rajeczky külön tanulmányt is közzétesz a *Népzene kutatás és zenetörténet* című induló sorozatban.

(Steaua, 1971. 6.)

Achim Mihu, az átalakult, kétszer havonta megjelenő lap szociológiai rovatvezetője az információ-robbanás néhány vonatkozását taglalja.

A tudományos információ-mennyiség gyors ütemű növekedése (1960—1969 között az emberiség ismereteinek összvolume megkétszereződött, s ehhez tegyük hozzá, hogy minden tudományterületen 8—10 év alatt az ismeretek mennyisége szintén megduplázódik) a néhány évvel ezelőtt még tudománytörténeti szenzációt napjaink megszokott, hétköznapi tényévé avatta. Óriási, hőmpölygő folyamammá nőtt a tudomány, s művelői és irányítói — tudósok és tudománypolitikusok — nem kis aggodalommal figyelik, milyen szintet érhet el korunk embere a szellemi gáttörés veszélye nélkül. A matematikusok, kibernetikusok és pszichológusok kiszámították-e az emberi idegrendszer optimális információ-küszöbét? E kérdésnek nemcsak tudományelméleti és az emberi agy pszicho-fiziológiáját érintő vetülete van, hanem konkrét társadalmi és szociológiai jelentőségű vizsgálatra is kényszerít.

Egy fiatal mérnök diplomával a zsebében és 4—5 évi tanulmányok elméleti töltésével (amely legjobb esetben is az illető szakterület alaptudományával lehet egyenlő) „belép” a termelésbe. Itt dől majd el a főiskolán szerzett elméleti ismeretek gyakorlati értéke, itt válik a mérnöki tudomány ambivalenssé, az elméleti tudás és gyakorlati tapasztalat egymást szervesen kiegészítő követelményében. Mihu szerint a konkrét anyagismeret, a hatékony műszaki és szervezési tapasztalatok megszerzéséhez hosszabb időtartamra van szükség. De az egyetemek, tudományos kutatóintézetek, laboratóriumok keretében végzett kutatások eredményeképpen újabb mennyiségi akkumuláció, nélkülözhetetlen információ-érték képződik, s a most már nem éppen fiatal szakember rádöbben a termelés belső mechanizmusának, műszaki tapasztalatainak viszonylagosságá válására, rutinszerűségére. Tehát mennél hosszabb időt igényel a termelési tapasztalat megszerzése, annál kisebbé válik az egyetemen kapott ismeretek tudományos időszerezése és gyakorlati hatékonysága. Az erkölcsi kopás szelektív törvénye tehát most már nemcsak a gépek és technológiai vonalak rideg világában, hanem a szakmai képzettség, a tudományos fejlő-

déssel való lépéstartás vagy lemaradás emberi — sokszor konfliktusterhes — dinamikájában is kíméletlen törvényszerűséggel jut kifejezésre. Miben látja a szociológia e dilemma megoldásának lehetőségét?

Elsősorban az oktatás tartalmi és módszertani tökéletesítésében, állandó korszerűsítésében. A korszerű oktatás célja a termelőmunkába történő azonnali és hatékony bekapcsolódás előkészítése. Csakis a termeléssel való állandó gyakorlati kapcsolat biztosíthatja a megszerzett elméleti ismeretek maximális társadalmi hatékonyságát. Másodszorban meg kell gyorsítanunk a szakemberképzés anyagi és szellemi „társadalmi befektetésének” törlesztését. Éppen ezért a termelés irányításába bátrabban, gyorsabb ütemben kell bevonnai a fiatal szakembereket, még mielőtt az idő „túlhaladná” őket, míg maradéktalanul érvényesíthetik képzettségük tudományos értékét, a korszerűséget, a maximális fogékonyságot az új eredmények és módszerek rugalmas alkalmazására. Miért kell feltétlenül „jó negyvenes”-nek lenni ahhoz, hogy a termelő vállalatok igazgató bizottságának tagja lehessen valaki? (Egy idevágó szociológiai felmérés alapján kitűnt, hogy nyolc kolozsvári vállalat igazgató bizottságának tagjai túl vannak már a negyvenen — átlagos életkoruk 41,5 év körüli.)

Egy másik alapvető probléma a cikk szerzője szerint: hogyan alakul a tudományos kutatás a komputerek világában? A tudományos információk kibernetikai módszerekkel, elektronikus vezérlésű gépekkel történő gyűjtése, feldolgozása és alkalmazása nélkül korunk tudományos-műszaki forradalma elképzelhetetlen. Az emberi agy munkaképességét meghaladó, másodpercenként 20 millió művelet elvégzésére képes számítógép felbecsülhetetlen segítség. Igaz, hogy a gépeknek csillagászati árak van, ennek ellenére a múlt évben is 18 000 komputert adtak el a világpiacon, s számuk már százezer körül mozog. Lényeges kérdés azonban, kinek van és lesz lehetősége agyát „meghosszabbítani” és számítógépet használni.

Ez már a tudomány demokratikus státusát, a tudományos kutató helyzetét és presztízsét illető kérdés, melyre csak igényes etikai és tudomány-axiológiai elemzés adhat választ.

BRAZÍLIA A „GAZDASÁGI CSODA“ KÍNPADÁN

(Wiener Tagebuch, 1971. 6.)

Ez év tavaszán ünnepelte a brazíliai katonai diktatúra fennállásának hetedik évfordulóját — állapítja meg a cikkíró Lysis Vargas. Braziliában tehát immár hetedik éve „visszaállították a rendet“, s a Latin-Amerika területének 42 százalékát magában foglaló ország a „gazdasági csoda“ áldásait élvezi. Ez a dél-amerikai Kánaán, szó sem lehet itt valamiféle ellenőrizetlen inflációról, még kevésbé társadalmi elégedetlenségről — nyugtatnak meg a puccsokban viharedzett tábornokok. Ezt az eufóriás hangulatot beárnyékolja azonban valami, ami re nem számítottak a brazíliai „rend“ helyreállítói; — s ez a világ közvéleményének és haladó erőinek a brazíliai valóságot feltáró és az évek óta fennálló véres katonai diktatúrát leleplező ereje.

Első ízben történt meg, hogy az Egyesült Nemzetek Szervezeténél három független szervezet — a Jogászok Nemzetközi Bizottsága, a Szakszervezeti Világszövetség és az Egyházak Ökumenikus Világtanácsa — panaszt emelt Brazília katonai diktatúrája ellen. E vádat emelő világszervezetek mellé csatlakozott több ország, így Pakisztán, India, Ausztria, Chile és Hollandia hivatalos kormányküldöttsége is. A nemzetközi tiltakozás az alapvető emberi jogok lábbal tiprása ellen irányult, nevezetesen a fizikai kényszer alkalmazásának, a kínzásnak mint a brazíliai hatóságoktól intézményszerűsített rendfenntartó és megfélemlítési eszköznek a használatát ellen. Köztudomású, hogy az 1964-ben uralomra jutott katonai csoport csak tömeges kivégzések, halálos ítéletek, politikai bebörtönzések, feljelentések s az egész országot behálózó terrorisztikus és besúgó apparátus felhasználásával képes az annyira dicsőített „rend“ fenntartására.

Már a múlt év októberében, az Interparlamentáris Unió Hágában megtartott kongresszusán követelték a holland és a francia küldöttek, hogy az Emberi Jogok Nemzetközi Szervezete küldjön bizottságot a brazíliai helyzet kivizsgálására. Mi készteti a brazíliai uralkodó csoportot — a világközvélemény elítélő és tiltakozó magatartása ellenére — a totális terror további fenntartására és korlátlan alkalmazására? A választ a „gazdasági prosperitás“ színpala mögött rejtőző erőltetett iparosításban, az ipari fellendüléssel párhuzamos munkanélküliségben, a kizsákmányolással szembeni fokozódó elégedetlenségben s az ipari

és pénzügyi monopolizáció politikájában találhatjuk meg.

Még az 1964-es puccs előtt, a zilált pénzügyi helyzet, a fokozódó infláció, a belső piac szorítása, a gazdasági élet szánálásának szüksége arra kényszerítette Joao Goulart elnököt, hogy belső strukturális reformok útján, a nagybirtokrendszer megreformálásával, a külföldi tőke és beruházások állami ellenőrzésével oldja meg a brazil gazdasági válságot. Ezzel az irányzattal szállt szembe a katonai puccs, mely a nemzeti burzsoázia haladó irányzatát képviselő Goulart elnök helyébe Castelo Branco tábornoki csoportját állította. A katonai puccs irányítói a politikai életnek a baloldali erőktől való „megtisztítása“ után jobbnak látták a parlamentáris demokrácia színpala mögé húzódó civil-kormány felváltani Castelo Branco klikkjét. Ezután kerülhetett sor a puccs eredeti céljának megvalósítására: a Nemzetközi Pénzügyi Alapból, a brazil és nemzetközi tőke érdekeit képviselő ipari monopóliumok koncentrációjával létrehozott tőkéből szánálni a csődbe jutott brazil mezőgazdasági és ipari életet.

Jellemző, hogy a puccs uralomra jutását követő évben, csupán São Paulóban ötezer kisvállalatot buktattak meg. Roberto Campos tervezésügyi miniszter a kis és közepes nagyságú vállalatok tőkésének szétmorzsolásával az ipari és banktőke eddig páratlan arányú felhalmozását és koncentrációját valószínűsítette meg. Ez a politika teljes összhangban állt az ipari monopóliumok tőke-átcsoportosítási érdekeivel, amelyek most már az alapvető termelési ágakban (vegyipar, petrokémiai és gumiipar, kohászat, üveg-, villamos- és gépipar) tömörültek.

Ez hát Braziliában a helyzet. Ma a tényleges hatalom a tőkés monopóliumok kezében összpontosul, s ezek a maximális profit kisajtolását a brazil dolgozók milliós tömegeiből egy tökéletesen szervezett állami elnyomó apparátus segítségével biztosítják. A monopóliumok érdekeinek alárendelt kormány állami megrendelések útján bővíti az egyre szűkebbnek bizonyuló belső piacot. Így jöttek létre a hatalmas ipari beruházások, építkezések, a hajózás, kikötő- és távközlési berendezések, utak, melyek finanszírozásából most már a könnyű és gyors profit eredményében a külföldi tőke is mind nagyobb részt kér. A külföldi tőke expanziója, a kormány népszerűt-

len adó- és gazdaságpolitikája fokozatosan eltávolítja, sőt maga ellen hangolja a diktatúra szűk társadalmi alapját alkotó polgári rétegeket is. Az ésszerűtlen gazdaságpolitika miatt az ország észak-i vidékein a teljes elmaradottság uralkodik, aszály- és éhínség-hullámok öntik el évente a brazil szegényparasztság millióit. A városok (São Paulo kivételével, amelyben szinte az egész modern nagyipar koncentrálódik) — Rio de Janeiro, Belo Horizonte és Rio Grande do Sul — pangásnak indultak. Ehhez hozzá kell tennünk a fizetések immár három éve tartó „befagyasztságát”, a legreakciósabb bérpolitikát a munkásosztállyal szemben.

Ilyen körülmények között a belső fogyasztói piac felvevőképesége a minimálisra szűkült; a csekély belső kereslet élelmiszerekre és könnyűipari cikkekre irányul. A képlet világos: mennél alacsonyabb szinten tartják a brazil városi és mezőgazdasági proletariátust, annál kisebb a belső szükséglet, s így a termelést az ipari jellegű export-szállításokra lehet alapozni. Ez a magyarázata a brazil iparügyi miniszter közelmúltban tett nyilatkozatának, mely szerint „... az 1971-es év az ipari termelés éve lesz, de mindenekelőtt az export évének kell lennie”. Az export-politika tehát az a mágiikus csodaszó a monopóliumok ke-

zében, amellyel elrejtik a világ szemelől a brazil gazdaság strukturális gyengeségét és az emögött rejtőző társadalmi ellentmondásokat. A monopóliumok abszolút hegemoniáját, a munkásosztály és parasztság kizsákmányolását, az uralkodó elit korlátlan hatalmát immár „klasszikus” eszközökkel (12 000 politikai fogoly, a szakszervezetek likvidálása, a vélemény szabadság lábbal tiprása) támasztják alá. Meddig lehet mindezt az „export-politikával” elkendőzni?

Ismeretes az amerikai piacon egyre jobban érvényesülő protekcionista tendencia, mely növekvő megszorításokkal sújtja a brazil termékek importját. Ezzel magyarázható a jelenlegi brazil diplomáciai offenzíva Európa felé, mely a tartalék-piac szerepét játssza a brazil monopóliumok elképzelésében. A brazil rendőrállam semmilyen diplomáciai maszkkal nem tehető „szalonképessé”. Az európai közvélemény jól tudja, hogy a felkínált áruk mögött mi rejtőzik. S bár mint is szeretnék, egy kérlelhetetlen logika, minden diktatúra paradoxális logikája, megakadályozza őket abban, hogy maszkot változtathassanak. „Nem lehet a kalácsból enni, s ugyanakkor meg is tartani” — szól egy régi brazil közmondás. S ezt nagyon jól tudják a hatalom bitorló is.

A TUDOMÁNPOLITIKA HELYZETE ÉS CÉLJA

(The Times, 58. 224.)

Az Egyesült Nemzetek Szervezetének Titkársága a harvardi egyetem mérnöki és alkalmazott fizikai kara tanárának, Dr. Harvey Brooks-nak az elnöklete alatt egy neves tudósokból álló ideiglenes bizottságot alakított a tudománypolitika általános céljainak megvizsgálására.

A Bizottság jelentése bevezetőben megállapítja, hogy a tudománypolitika nem lehet öncélú, mert csupán eszköz bizonyos magasabb társadalmi célok valóra váltására. E célokat illetően azonban még nem alakult ki egységes vélemény. Az elmúlt 15 év alatt a nyugati államok kormányai a tudományt elsősorban a technológia fejlesztésében játszott szerepéért támogatták, ugyanis a technikatartották a gazdasági fejlődés legfőbb eszközeinek. Számos ok miatt az a véleményük alakult ki, hogy a termelés ütemének növekedésében a tudományos beruházás nem járt a remélt eredménnyel. A hetvenes évek elején azért feltétlenül szükséges annak megvizsgálása, hogyan szolgálhat-

ja a tudomány a társadalom célkitűzéseit. Ez azonban nemcsak a tudósok feladata.

Milyen kérdések merülnek fel? Először is — amint a jelentés megállapítja — jelenleg az a helyzet állt elő, hogy az anyagi javak határa a nagy többség számára csökkenő, ezzel szemben a közszükségletek határa növekvő tendenciát mutat. Az anyagi javak előteremtése ugyanakkor egyre több gondot ró a kormányokra. A környezet ellenőrzése és javítása megköveteli a tudomány és a technika nagyobb igénybevételét; ettől azonban több nyugati állam vonakodik. Másodszor: alig két nemzedék választ el attól az időtől, amikor az emberiségnek új egységet kell teremtenie tagjainak megosztása és a környezethez való viszonya tekintetében. Földünkön ugyanis csak így tartható fenn bizonyos minőségi életszínvonal. Mindez alapvetően kihat az életstílusra, az értékekre és az intézmények szervezeti felépítésére. Har-

madszor: megfelelő arányt kell biztosítani a technikában a világ egyharmadában gazdag és kétharmadában szegény lakossága között. Az utóbbi a hetvenes, sőt még az azutáni években sem éri el az átlagos életszínvonalat.

Következésképpen a tudománypolitika feladata nem lehet csupán a tudomány és a technika expanziója. A társadalmi célok érdekében nem hanyagolhatja el a műszaki fejlődés ügyvitelét és irányítását sem. A hatvanas években az egyes államok tudománypolitikája nem volt képes biztosítani a gyors fejlődést, ugyanis helytelenül belső összefüggést, meghatározott arányt tételeztek fel a tudományos beruházás és a technikai hozam között, s azt hitték, hogy a körforrás (spin-off) könnyen megállapítható, mert benne a technikáé a döntő szó.

A valóság azonban más. A fejlődést ugyanis nem egyszerűen a tudományos befektetés, hanem az határozza meg, amit a jelentés „egyetemes újítás”-nak nevez. Ez viszont számos tényezőtől függ, beleértve a hajlandóságot a változásra a társadalom valamennyi szektorában, továbbá a kormányzatot, a munkásokat, a vásárlókat, az ipari vezetőket, a kereskedelmi erőfeszítéseket.

A spin-off társadalmi és intézményi tényezőktől is függ. Arra van tehát szükség, hogy a tudományos feltételeket „rendszeres megközelítéssel” alkalmazzák az anyagi szükségletekre. Az utóbbi évtizedben ez a „megközelítés” hiányzott, és a tudománypolitikát elszigetelték a többi politikai döntéstől. Elengedhetetlen továbbá az ún. „műszaki felbecsülés”, vagyis a társadalmi kopás, az aléptményi költségek formájában jelentkező polgári és katonai társadalmi kiadások felbecsülése, az új technológiák káros hatásainak előzetes számbavétele, valamint olyan módszerek kidolgozása, amelyekkel a kiadások a minimumra csökkenthetők.

A hetvenes évek tudománypolitikájának alapvető követelménye annak előzetes megállapítása — írja a *Times* —, hogy milyen tervek hajthatók végre pontosan, milyenek decentralizáltak és milyenek nemzetközileg. A jelentés erősen bírálja a kormányok rideg álláspontját a nemzetközi tudományos tervek kérdésében. Vannak ugyanis problémák, amelyek a hetvenes években csak nemzetközi együttműködéssel oldhatók meg, mint például a környezetszennyezés kérdése, az óceánok kincseinek, a természet erőforrásainak kiaknázása, az űrkutatás, a népesedés ellenőrzése, az élelmiszerek biztosítása, a vízfejlesztési tervek, a légiközlekedés, az időjárás előrejelzések. A fejlődő országok problémáinak megoldásában is a nemzetközi együttműködésnek kell érvényesülnie. Itt a fő feladat olyan célkitűzések megállapítása, amelyek összhangban vannak a helyi viszonyokkal.

Összefoglalva: a társadalomnak a maga intézményei révén kell eldöntenie, hogyan és mire használja fel tudományos lehetőségeit. A tudomány nem kezelhető többé csupán a kormányok szempontjából; az intézmények szerepe e téren fokozatosan növekedik. A Bizottság jelentése alapvető változásokat tart szükségesnek a tudós- és mérnökképzésben. Mostanig az volt az általános felfogás, hogy a szűk szakosítás a legcélravezetőbb. A jövőben a kutatókat olyan kiképzésben kell részesíteni, amely lehetővé teszi az áttérést egyik szakterületről a másikra, egyik diszciplínáról a másikra, sőt a kutatási tevékenységről más tevékenységi formára.

Ha a nyugati világban a tudománypolitika híjával találtott, ez főként annak tulajdonítható, hogy a kiindulópont volt hibás: az embert igyekeztek alávétetni a technikának, holott a technikát kell az ember szükségleteihez szabni.